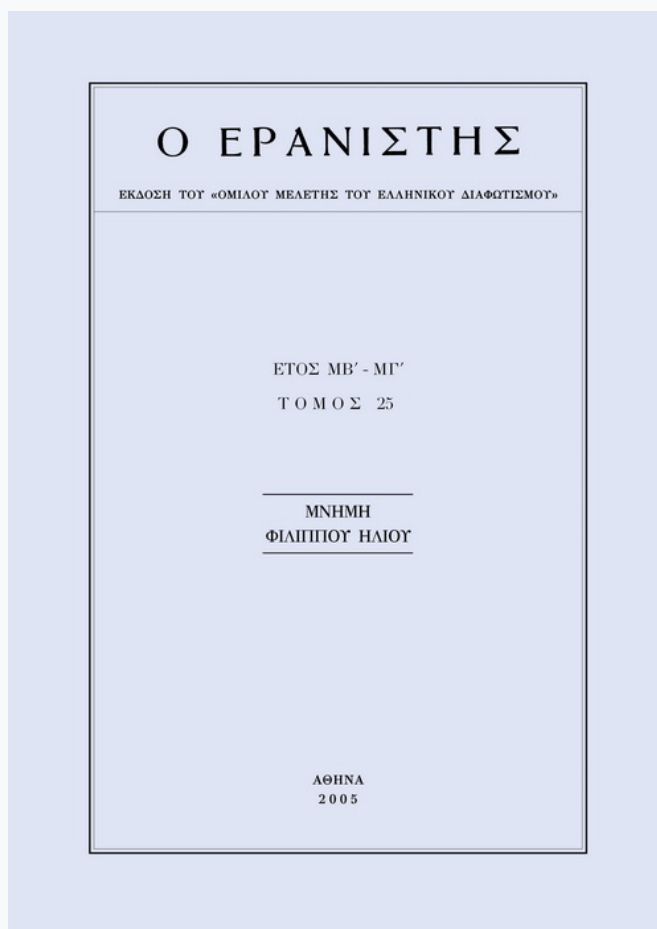


The Gleaner

Vol 25 (2005)

In Memoriam of Philippos Iliou



«Χασμάτων πλήρωσις» Η εμπλοκή του Μηνά Μηνωΐδη και του Μανουήλ Γεδεών στα χειρόγραφα Paris. Suppl. gr. 684 και Suppl. gr. 1044

Μάχη Παΐζη-Αποστολοπούλου

doi: [10.12681/er.44](https://doi.org/10.12681/er.44)

To cite this article:

Παΐζη-Αποστολοπούλου Μ. (2005). «Χασμάτων πλήρωσις» Η εμπλοκή του Μηνά Μηνωΐδη και του Μανουήλ Γεδεών στα χειρόγραφα Paris. Suppl. gr. 684 και Suppl. gr. 1044. *The Gleaner*, 25, 301-319. <https://doi.org/10.12681/er.44>

“ΧΑΣΜΑΤΩΝ ΠΛΗΡΩΣΙΣ”

Ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ Μηνᾶ Μηνωΐδη καὶ τοῦ Μανουήλ Γεδεών
στὰ χειρόγραφα Paris. Suppl. gr. 684 καὶ Suppl. gr. 1044

I

ΗΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ἀπέκτησε στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα, ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα, καὶ δύο ἑλληνικὰ χειρόγραφα ποὺ πῆραν τοὺς ταξινομικοὺς ἀριθμοὺς Suppl. gr. 684 καὶ Suppl. gr. 1044. Τὸ πρῶτο εἶναι ἕνας κώδικας ποὺ τὸν συγκρότησε στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, συρράπτοντας δικά του γραπτὰ καὶ σπαράγματα ἀπὸ διάφορα χειρόγραφα, ὁ γνωστός ἀπὸ τίς («ἀποστολές») του στὴν Ἀνατολὴ γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἑλληνικῶν χειρογράφων γιὰ λογαριασμό τῆς Γαλλίας Κωνσταντῖνος-Μηνᾶς Μηνωΐδης.¹ Τὸ δεύτερο χειρόγραφο εἶναι ἕνα ἐπιστολάριο ἀγνωστού ὡς πρόσωπα πατρότητας, ποὺ συγκροτήθηκε τὸν 18ο αἰώνα. Καὶ τὰ δύο χειρόγραφα ἔχουν περιγραφεῖ: συνοπτικὰ τὸ πρῶτο στὰ 1888 ἀπὸ τὸν Henri Omont,² πολὺ ἀναλυτικὰ τὸ δεύτερο στὰ 1960 ἀπὸ τὸν Charles Astruc.³ Φαινομενικὰ τίποτε δὲν τὰ συνδέει. Ἐφθασαν στὴν παρισινὴ βιβλιοθήκη

1. Γιὰ τίς ἀποστολές τοῦ Μηνωΐδη στὴν Ἀνατολὴ ἡ βασικὴ μελέτη εἶναι τοῦ H. Omont, *Minoide Mynas et ses missions en Orient (1840-1855)*... [Extrait des *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, τ. 40, Παρίσι 1916], σ. 336-419. Εἰδικότερα γιὰ τὴ δράση του στὶς ἄθωνικὲς βιβλιοθήκες βλ. τὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ Ζήση Μελισσάκη, *Ἡ διασπορὰ χειρογράφων τοῦ Ἁγίου Ὄρους σὲ βιβλιοθήκες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἡ περίπτωση τοῦ Κωνσταντῖνου-Μηνᾶ Μηνωΐδη*, διδ. διατριβή, Ἀθήνα 2001, ὅπου καὶ νεότερη βιβλιογραφία. Γιὰ τὴ δράση του στὴ Σάμο βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, *Ἀνάγλυφα μιᾶς τέχνης νομικῆς. Βυζαντινὸ δίκαιο καὶ μεταβυζαντινὴ νομοθεσία*, Ἀθήνα 1999, σ. 33 ἐπ. καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναφερόμενη συμπληρωματικὴ βιβλιογραφία. Ὅσο γιὰ τὴν τύχη ἐνὸς τμήματος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μηνωΐδη, βλ. Γεώργιος Κουτσογιάννης, «Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Κ. Μηνᾶ Μηνωΐδη στὶς Σέρρες (1815-1819) καὶ ἡ τύχη της», *Ὁ Ἐρασιστῆς* 23 (2001), 219-252.

2. Henri Omont, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale. Troisième Partie: Ancien Fonds Grec, Belles-Lettres. Coislin-Supplément. Paris et Départements*, Παρίσι 1888, σ. 298-299.

3. Charles Astruc – Marie-Louise Concasty, *Catalogue des manuscrits grecs. Troisième partie, Le Supplément Grec*, 3, No 901-1371, Παρίσι 1960, σ. 147-153· τὴν περιγραφή τοῦ συγκεκριμένου χειρογράφου ὑπογράφει ὁ Charles Astruc.

ἀπὸ διαφορετικοὺς δρόμους: τὸ πρῶτο, ὅπως εἴπαμε, ἀποτελεῖ μέρος τῶν χειρογράφων Μηνωίδη, ποὺ κατὰ παραγγελία τῆς Γαλλίας συγκέντρωσε ἢ συγκρότησε ὁ ἴδιος γιὰ τὴ βιβλιοθήκη της, ἐνῶ τὸ δεύτερο βρέθηκε στὰ χέρια παλαιοπώλη στὸ Παρίσι καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸ ἀγόρασε ἡ γαλλικὴ βιβλιοθήκη τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1885.⁴

Στὴ μελέτη ποὺ ἀκολουθεῖ θὰ ἀποκαλύψουμε μιὰ στενὴ σχέση ποῦ, ὅπως ἐντοπίσαμε, συνδέει, τελικὰ, τὰ δύο αὐτὰ χειρόγραφα. Θὰ παρακολουθήσουμε πῶς καὶ πότε διασταυρώθηκαν οἱ δρόμοι τους, ποιὲς ἐνότητες τοῦ ἐνὸς βρήκαμε ἀνάμεσα στὰ φύλλα τοῦ ἄλλου. Θὰ μιλήσουμε ἀκόμα γιὰ μιὰν ἐνότητα τοῦ Suppl. gr. 1044 ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ λανθάνει, ἀλλὰ ποὺ τὰ ἴχνη καὶ τὰ περιεχόμενά της μποροῦμε νὰ τὰ ἐντοπίσουμε ἀπὸ τὸ χφ Suppl. gr. 684 ἀλλὰ καὶ ἀπὸ δημοσίευμα τοῦ Μανουὴλ Γεδεών, ἀφοῦ τὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὰ χέρια του πέρασε καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἦταν ποὺ δημοσίευσε τὰ περιεχόμενα τῆς λανθάνουσας αὐτῆς ἐνότητας. Τέλος, θὰ ἀποκαταστήσουμε τὴν ἀρχικὴ συγκρότηση τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ χειρογράφου ὑποδεικνύοντας ὅσα ἀπὸ τὰ χαμένα ἔχουν ἐκδοθεῖ καὶ δημοσιεύοντας ὅσα κείμενα ἔχουν μείνει ἀνέκδοτα.

II

Τὸ χειρόγραφο Suppl. gr. 1044 εἶναι ἓνας κώδικας, τὸν ὁποῖο δημιούργησε τὸν 18ο αἰώνα ὁ Φαναριώτης λόγιος Νικόλαος Καρατζάς, ὅπως ὑποστήριξε σὲ πρόσφατη ἀνακοίνωσή μου.⁵ Πρόκειται γιὰ ἓνα ἐπιστολάριο ποὺ ἔχει μιὰ ἰδιοτυπία: τὰ ὑποδείγματα ἐπιστολικῶν κειμένων ποὺ δίνει εἶναι πρωτότυπες, αὐτόγραφεσ στίς περισσότερες περιπτώσεις, ἐπιστολὲς Ἑλλήνων λογίων τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰώνα.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου ὁ Καρατζάς, ὅπως συνήθιζε νὰ κάνει, συγκρότησε πίνακες τῶν περιεχομένων στὸν κώδικα κειμένων. Ὑπάρχει πράγ-

4. Γιὰ τὸ χρόνο καὶ τὸν τρόπο ποὺ ἀπέκτησε ἡ γαλλικὴ βιβλιοθήκη τὸ χειρόγραφο βλ. Charles Astruc – Marie-Louise Concasty, *Catalogue...*, σ. 153.

5. Ἡ ἀνακοίνωση ἔγινε στὸ Συνέδριο γιὰ τὴ «Νεοελληνικὴ Ἐπιστολογραφία» ποὺ ὀργάνωσε τὸν Μάρτιο τοῦ 2003 τὸ Κέντρο Ἑρευνας τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὸ θέμα της ἦταν «Ἐνα ἰδιωτικὸ ἀρχεῖο ἀλληλογραφίας μετατρέπεται σὲ ἐπιστολάριο. Μιὰ περίπτωση τοῦ 18ου αἰώνα» καὶ θὰ δημοσιευτεῖ στὰ *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ* 8 (2006) [Ἰ: *Νεοελληνικὴ Ἐπιστολογραφία*], 77-96. Τότε ὅμως ἀπὸ τὸν κώδικα Καρατζᾶ μὲ ἀπασχόλησε κατὰ κύριο λόγο τὸ τμήμα τοῦ ἐπιστολαρίου καὶ δεδομένου ὅτι δὲν ἦταν γνωστός κανένας συσχετισμὸς του μὲ τὸ χφ Suppl. gr. 684, δὲν εἶχα ἐντοπίσει, τότε, τὰ εὑρήματα ποὺ παρουσιάζονται ἐδῶ.

ματι ἕνας «Πίνακας τῶν περιεχομένων ἐπιστολῶν») καθὼς καὶ ἕνας «Πίνακας τῶν Ὑμνων τοῦ [Θεοδοσίου] Μηδείας». Στὴ συνέχεια ὁ Καρατζᾶς ἔγραψε («Ἀποσημειώσεις εἰς τοὺς ἐνταῦθα περιεχομένους συγγραφεῖς»), σημειώματα μὲ βιογραφικὰ καὶ ἐργογραφικὰ στοιχεῖα πού, κατὰ τὴν πάγια συνήθειά του, συνέλεγε ἀπὸ διάφορες πηγές, χειρόγραφες καὶ ἔντυπες, καὶ τὰ ὁποῖα παρέθετε συνήθως στὸ πρῶτο τμῆμα τῶν χειρογράφων του ὡς εἰσαγωγικὲς πληροφορίες γιὰ τὰ πρόσωπα πού ἔργα τους περιέχονται στοὺς χειρόγραφους κώδικες πού συγκροτοῦσε ἢ ἀποικοῦσε.⁶ Ἀφοῦ λοιπὸν μὲ τέτοια συστηματικότητα ὀλοκλήρωνε συνήθως τοὺς κώδικές του, κάνει καταρχὰς ἐντύπωση τὸ γεγονὸς ὅτι στὸ παρισινὸ χειρόγραφο οἱ («Ἀποσημειώσεις») πού ὑπάρχουν ἀναφέρονται μόνο σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ κώδικα, τὸν Μιχαὴλ Ψελλό.⁷

Ὁ Charles Astruc στὴ λεπτομερῆ περιγραφή τοῦ χειρογράφου πού δημοσίευσε στὸν κατάλογο τοῦ 1960 δὲν μπόρεσε νὰ ἐντοπίσει τὴν ταυτότητα τοῦ δημιουργοῦ του· σχετικὰ ὅμως μὲ τὴν ἐνότητα τῶν («Ἀποσημειώσεων»), ἐκτιμώντας τὴ σχολαστικὴ ἐργασία πού εἶχε κάνει ὁ ἄγνωστος σὲ ἐκεῖνον γραφέας, ἀναρωτήθηκε: «ou bien n'a pas été écrite, ou bien a été retranchée du volume».⁸ Ὅσο γιὰ τὸ τμῆμα πού περιέχει τὶς πρωτότυπες ἐπιστολές, ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ πῶς ὁ σχετικὸς «Πίναξ τῶν περιεχομένων ἐπιστολῶν» τὸν βοήθησε ἀποφασιστικὰ νὰ περιγράψει τὰ περιεχόμενα τῆς δύσκολης αὐτῆς ἐνότητας⁹ μὲ βάση ὅμως αὐτὸν τὸν πίνακα, συγκρίνοντας ὅσα ἐξαγγέλλονται σὲ αὐτὸν μὲ ὅσα σήμερα ὑπάρχουν στὸ χειρόγραφο, παρατήρησε ὅταν περιέγραφε τὸ φ. 79: «En cet endroit se trouvaient autrefois,

6. Γιὰ τὴ συνήθεια αὐτῆ τοῦ Καρατζᾶ βλ. Χ. Γ. Πατρινέλης, «Πατριαρχικὰ γράμματα καὶ ἄλλα ἔγγραφα καὶ σημειώματα τοῦ 15-16 αἰῶνος ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Ἱερακῆ», *Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 12 (1962), 117 ἐπ.

7. Οἱ («Ἀποσημειώσεις») γιὰ τὸν Ψελλό σώζονται στὸ φ. 8^v τοῦ παρισινοῦ κώδικα. Ὅπως ἀναφέρω στὴ μελέτη μου («Ἐνα ἰδιωτικὸ ἀρχεῖο ἀλληλογραφίας...»), τὸ ἔργο πού περιέχεται δὲν τὸ ἔχει γράψει ὁ Ψελλὸς ἀλλὰ ἀποτελεῖ συλλογὴ («ἐπιστολικῶν χαρακτηρισμῶν») τοῦ Πρόκλου· ὅμως ὁ Καρατζᾶς τὸ θεώρησε ἔργο τοῦ Ψελλοῦ καὶ κατέγραψε πληροφορίες γι' αὐτόν. Τὸ λάθος αὐτὸ τοῦ Καρατζᾶ καὶ ἡ συνακόλουθη παρουσία τῆς («Ἀποσημειώσεως») περὶ Ψελλοῦ παρέσυραν προφανῶς καὶ τὸν Charles Astruc νὰ ἀποδώσει τὸ ἔργο («Χαρακτῆρες ἐπιστολῶν διάφοροι») στὸν Ψελλό («traité de Psellos») σημειώνει, ὅ.π., σ. 147).

8. Charles Astruc – Marie-Louise Concasty, *Catalogue...*, σ. 148.

9. Ὁ.π., σ. 148. Γιὰ τὴν περιγραφή τῆς ἐνότητας τῶν ἐπιστολῶν σημειώνει τὰ ἀκόλουθα: «Dans la description ci-dessous, l'identification des expéditeurs ou destinataires de lettres repose souvent sur les seules indications données dans l'index».

selon l'index (f. 2^v, l.15 - f. 3, l.1), quatre documents aujourd'hui disparus: α) apologie de Denis <IV> de CP. (Διονυσίου Βυζαντίου) relative à l'une de ses élections au patriarcat; β) "έτέρα όμοία"; γ) lettre de Sébastos Kyminitis (Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου) au grand drogman Alexandre Mavrocordato; δ) réponse d'Alexandre Mavrocordato».

Σε μιάν ευρύτερη έρευνα που έκανα πρόσφατα σε έλληνικά χειρόγραφα που φυλάσσονται στο Τμήμα χειρογράφων τής Bibliothèque nationale είχα τήν τύχη νά έντοπίσω, ανάμεσα στα φύλλα του κώδικα Suppl. gr. 684 που συγκρότησε ο Κωνσταντίνος-Μηνάς Μηνωίδης, τις δύο ένότητες των όποιων τήν άπουσία είχε έπισημάνει ο Astruc.

Δέκα φύλλα, τά φ. 71-80, του παραπάνω χειρογράφου περιέχουν ό,τι ο Astruc όνόμασε «quatre documents aujourd'hui disparus» —στην πραγματικότητα, όπως θα δοῦμε άμέσως πιο κάτω, τά κείμενα είναι περισσότερα. Πρόκειται για «Τό μέγα μήνυμα ότε τον οικουμενικόν μέγα θρόνον Διονύσιος ο Βύζαντας έλαβεν άνήρ έν άρετῆ τά μάλιστα διαπρέψας» (φ. 71^r-72^v), ένα δεύτερο κείμενο με τον τίτλο «Τό μέγα μήνυμα [sic]» (φ. 72^r-73^r), ένώ ακολουθούν (φ. 73^r-80^v) δύο έπιστολές του Σεβαστου Κυμινήτη προς τον Άλέξανδρο και δύο του Άλεξάνδρου προς τον Κυμινήτη.¹⁰ Πρόκειται για κείμενα που μνημονεύονταν από τον Καρατζά στον πίνακα των «περιεχομένων έπιστολών». Είναι φανερό πως έχουμε μπροστά μας τήν πρώτη ένότητα από τά χάσματα του χειρογράφου Suppl. gr. 1044.

Μετά το φ. 80^v, όπου ολοκληρώνεται ή πρώτη αυτή ομάδα κειμένων, στον κώδικα του Μηνωίδη ακολουθει μιá άλλη ένότητα από οκτώ φύλλα (φ. 81-88) που είναι γραμμένα με τή χαρακτηριστική γραφή του Νικολάου Καρατζά: περιέχουν βιογραφικά στοιχεία για αρκετούς συγγραφείς, άντλημένα από πηγές που ο γραφέας τις δηλώνει με σαφήνεια. "Όλοι είναι πρόσωπα που κειμενά τους περιλαμβάνονται στο χφ Suppl. gr. 1044: ο Θεόφιλος Κορυδαλέας και ο Ευγένιος Γιαννούλης, ο Γερμανός Νύσσης, ο μέγας ρήτορας του Πατριαρχείου και στενός φίλος του Γιαννούλη Φώτιος, ο Κωνσταντίνος Γουλιανός και ο Ίωάννης Καρυοφύλλης, ο Κωνσταντίνος Δούκας και ο Ιατρός Ίωάννης Κομνηνός, ο Χουρμούζιος Βυζάντιος, ο Κωνσταντίνος Ραφαήλ και ο Λέσβιος Ίωάννης Τζανής. Άκόμα, ο λόγιος πατριάρχης Διονύ-

10. "Όπως είπαμε, το Suppl. gr. 684 περιέγραψε με τρόπο συνοπτικό το 1888 ο Henri Omont, *Inventaire sommaire...*, σ. 298: για τά περιεχόμενα των φύλλων που μάς ένδιαφέρουν σημείωνε μόνο: «Patriarchatum græcorum acta varia (71) ; — Vitæ Græcorum modernis temporibus illustrium, s. XVIII. (81)».

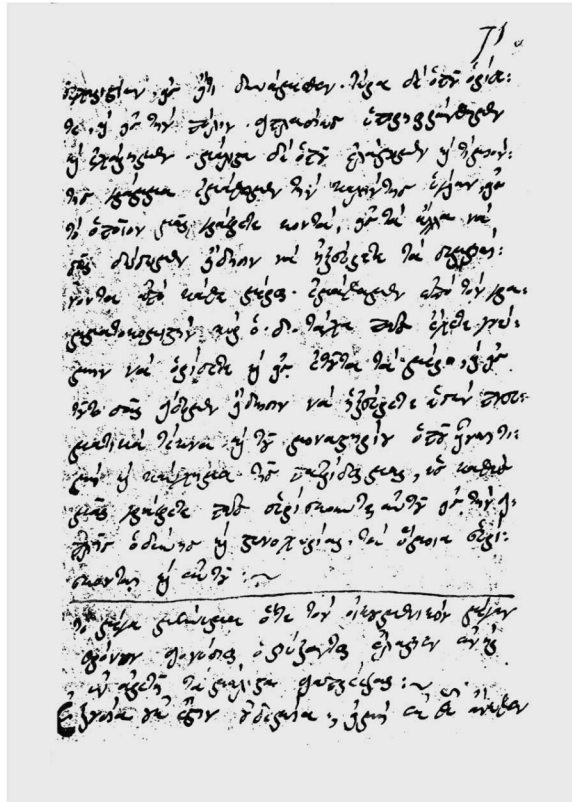
σιος Δ' ὁ Βυζάντιος, ὁ Σεβαστὸς Κυμηνίτης καὶ ὁ «ἐξ ἀπορρήτων» Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, τῶν ὁποίων τὶς ἐπιστολὲς βρήκαμε πρὶν τὸ τέλος, ὁ μητροπολίτης Μηδείας Θεοδόσιος, ὁ συγγραφέας τῆς ἐνότητας μὲ τούς Ὑμνους ποὺ σώζεται ὡς σήμερα στὸ χφ Suppl. gr. 1044.

Εἶναι, νομίζω, ἐκδηλο πῶς στὸν κώδικα Μηνωίδη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρώτη ἐνότητα ποὺ ἀνέφερα, σώζεται καὶ ἡ συνέχεια τῶν («Ἀποσημειώσεων») ποὺ εἶχε θέσει ὁ Καρατζᾶς στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπιστολαρίου του. Ὅπως μᾶς δίνεται πλέον ἡ εὐκαιρία νὰ διαπιστώσουμε, στὴν ἐνότητα αὐτὴ εἶχε συγκεντρώσει βιογραφικὰ στοιχεῖα ὄχι μόνον γιὰ τὸν Ψελλὸ — αὐτὰ ποὺ βρίσκονται δηλαδὴ σήμερα στὸ χειρόγραφο — ἀλλὰ γιὰ ὅλους τοὺς «ἐνταῦθα περιεχομένους συγγραφεῖς», ὅπως μὲ ἀκρίβεια εἶχε σημειώσει.

Τὸ ἐνδεχόμενον ὁ ἐντοπισμὸς τῶν ἐνοτήτων αὐτῶν μέσα στὸ χειρόγραφο τοῦ Μηνωίδη νὰ ἀποτελεῖ ἀπλὴ σύμπτωση, νὰ πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ἴδια κείμενα ποὺ ἔχουν ὅμως ἄλλη προέλευση, ἄρα νὰ μὴν ἀποτελοῦν τὶς χαμένες ἐνότητες τοῦ Suppl. gr. 1044, αἴρεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα ἀκλόνητα στοιχεῖα.

α) Τὸ πρῶτον χάσμα στὸ Suppl. gr. 1044 ἐντοπίζεται ἀμέσως μετὰ τὸ φ. 79^v, στὸ ὁποῖο σώζεται τὸ ἀντίγραφο μιᾶς ἐπιστολῆς πρὸς ἄδηλο ἀποδέκτη, ἀντιγραμμένη ἀπὸ τὸ χεῖρ τοῦ Μιχαὴλ Καρυοφύλλη¹¹ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς δὲν ὀλοκληρώνεται στὸ verso τοῦ φ. 79, διότι συνεχιζόταν στὸ ἐπόμενον φύλλον ποὺ δὲν ὑπάρχει πλέον στὸ χειρόγραφο. Σύμφωνα ὅμως μὲ τὴ συνήθεια πολλῶν γραφῶν, συνήθεια ποὺ εἶχε προκύψει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποκλειστεῖ ὁ κίνδυνος νὰ παρατοποθετηθοῦν τὰ φύλλα, στὸ κάτω περιθώριον βρίσκουμε σημειωμένη τὴν πρώτη λέξη τοῦ ἐπόμενου φύλλου. Ἡ λέξη αὐτὴ ἀποτέλεσε, στὴν περίπτωσή μας, τὸ μίτον ποὺ μᾶς ὀδηγήσει ἀπὸ τὸ ἓνα χειρόγραφο στὸ ἄλλο. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ λέξη ποὺ εἶναι σημειωμένη στὸ κάτω περιθώριον ὡς ἡ ἐναρκτήρια τοῦ ἐπόμενου φύλλου εἶναι ἡ λέξη («εὐχαριστίαν»· ἡ πρώτη λέξη τοῦ φ. 71^v τοῦ Suppl. gr. 684 εἶναι ἐπίσης ἡ λέξη «εὐχαριστίαν»). Τὸ εὔρημα ἔρχεται νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσει κάτι ἀποφασιστικό: τὸ ἴδιον χεῖρ, τοῦ Μιχαὴλ Καρυοφύλλη, συνεχίζει καὶ ὀλοκληρώνει τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς (βλ. τὸ πανομοιότυπον ποὺ ἀκολουθεῖ).

11. Ὅπως ἔχω ὑποστηρίξει (στὴ μελέτη ποὺ ἀναφέρω στὴ σημ. 5), οἱ πρωτότυπες ἐπιστολὲς ποὺ ἀπαρτίζουν τὸ ἐπιστολᾶριον προέρχονται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον τῆς οἰκογένειας Καρυοφύλλη. Ὁ Μιχαὴλ ἦταν ἐγγονὸς τοῦ Ἰωάννη, μεγάλου λογοθέτη τοῦ Πατριαρχείου καὶ γενάρχῃ τῆς οἰκογένειας, καὶ στὸ ἐπιστολᾶριον τοῦ Καρατζᾶ ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἐπιστολὲς γραμμένες ἀπὸ τὸ χεῖρ του.



χφ Suppl. gr. 684, φ. 71^ρ

β) Στο φ. 79^ρ τοῦ Suppl. gr. 684 ὅπου περιέχεται τὸ πρῶτο ἐπιστολικὸ κείμενο τοῦ Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν Κυμινήτη, βρίσκουμε στὸ δεξιὸ περιθώριο τοῦ φύλλου, κατὰ μῆκος τοῦ κειμένου, μιὰ πρόταση ποὺ γράφτηκε γιὰ νὰ συμπληρώσει κάποιες λέξεις ποὺ ἔλειπαν ἀπὸ τὸ κείμενο: ἡ προσθήκη αὐτὴ εἶναι γραμμμένη μὲ τὸ χέρι τοῦ Καρατζᾶ, ἕνα ἀκόμα στοιχεῖο ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴ συσχέτιση τῶν φύλλων αὐτῶν μὲ τὸ Suppl. gr. 1044.

γ) Τέλος, τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐνότητα τῶν («Ἀποσημειώσεων») ποὺ ἐντοπίσαμε στὸ Suppl. gr. 684 εἶναι ὀλόκληρη γραμμμένη μὲ καστανὸ μελάνι ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Καρατζᾶ, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ σχετικὴ μὲ τὸν Μιχαὴλ Ψελλὸ ποὺ σώζεται στὸ Suppl. gr. 1044^ρ ὅτι οἱ διαστάσεις τῆς ταιριάζουν μὲ αὐτὲς τοῦ Suppl. gr. 1044 (160X110)· καὶ ἐπιπλέον ὅτι καὶ στίς δύο περιπτώσεις

κους που συγκροτούν την ιστορία του χειρογράφου και να καταγράψουμε με προσοχή και σύνεση τους ύπόπτους.

Είναι γνωστό ότι η βιβλιοθήκη του Καρατζά διασκορπίστηκε μετά το θάνατό του· το έπιστολάριο κατέληξε, άγνωστο μέσω ποιού δρόμου, στη μονή Έσφιγμένου στον Άθω, όπου εντάχθηκε στα χειρόγραφα της βιβλιοθήκης της και πήρε τον αριθμό 315. Σε μία από τις αποστολές του στον Άθω, ο Μηνωίδης επισκέφθηκε και τη μονή Έσφιγμένου, βρήκε το χειρόγραφο και το περιέγραψε αναλυτικά στον κατάλογο των χειρογράφων της μονής τον οποίο συγκρότησε. Ο κατάλογος αυτός ήταν χειρόγραφος και σώζεται σήμερα ανάμεσα στους κώδικες του Μηνᾶ, στο Παρίσι· έχει συμπεριληφθεί μέσα στο χφ Suppl. gr. 675 και η περιγραφή του έπιστολαρίου βρίσκεται στα φ. 63^v-66^v.¹³ Συσχετίζοντας το σκοπό που ύπηρετούσαν οι αποστολές του Μηνᾶ και την τακτική που ακολουθούσε για να συγκροτήσει κώδικες, με την παρουσία των αποσπασμένων φύλλων μέσα σε κώδικά του, καταλήγουμε και πάλι στην εκτίμηση πώς στον Μηνᾶ πρέπει να αποδώσουμε το έγχειρημα.

Η επιβεβαίωση της εύλογης αυτής εντύπωσης έρχεται από τον Σπυρίδωνα Λάμπρο και τον κατάλογο των άθωνικών χειρογράφων που συνέταξε είκοσι πέντε χρόνια μετά το θάνατο του Μηνωίδη και τον δημοσίευσε λίγο αργότερα.¹⁴ Στον κατάλογο αυτό υπάρχει περιγραφή του χειρογράφου Έσφιγμένου 315. Άς παρατηρήσουμε τί περιεχόμενα βρίσκει ο Λάμπρος στο χειρόγραφο: μία ένότητα με έπιστολές, μία ένότητα με Ύμνους του Θεοδοσίου Μηδείας και μία τελευταία με Έπιγράμματα διαφόρων συγγραφέων. Δεν αναφέρει καμία ένότητα με «Αποσημειώσεις». Τώρα όμως που εντοπίσαμε την ένότητα αυτή στο χειρόγραφο του Μηνωίδη και διαπιστώσαμε την οργανική της σχέση με το χειρόγραφο της Έσφιγμένου, είμαστε βέβαιοι ότι ο Λάμπρος δεν βρήκε την ένότητα αυτή στο χειρόγραφο όταν συνέτασσε τον κατάλόγο του. Είχε δηλαδή ήδη αφαιρεθεί από το χειρόγραφο όταν ο Λάμπρος έφθασε στην Έσφιγμένου: διότι είναι τόσο εκτεταμένη και τόσης σημασίας, ώστε θα ήταν αδύνατο σε έναν καταλογογράφο να την παραλείψει.

Βέβαια, ένα άλλο σημείο στον κατάλογο Λάμπρου κλονίζει προς στιγ-

13. Για την επίσκεψη του Μηνᾶ στην Έσφιγμένου βλ. Ζ. Μελισσάκης, *Η διασπορά...*, σ. 123 έπ.· εκεί και η αναπαραγωγή του καταλόγου με τα χειρόγραφα της μονής που έκανε ο Μηνᾶς.

14. Ο κατάλογος εκδόθηκε τελικά το 1895· βλ. Σπυρίδων Λάμπρος, *Κατάλογος των έν ταῖς βιβλιοθήκαις του Αγίου Όρους ελληνικών κωδίκων*, τ. 1, Καίμπριτζ 1895. Το χειρόγραφο που μᾶς ενδιαφέρει περιγράφεται στη σ. 199 με τον αρ. 2328. 315.

μὴν τὴ βεβαιότητα ὅτι ἡ «ἀφαίρεση» εἶχε ἤδη συμβεῖ: ὁ Λάμπρος περιγράφοντας τὴν ἐνότητα μὲ τὶς ἐπιστολὲς μνημονεῖ ἀνάμεσα στοὺς ἐπιστολογράφους τὸν Σεβαστὸ Κυμινήτη καὶ τὸν Ἀλεξάνδρο Μαυροκορδάτο. Τὸ πράγμα ἔχει ὡστόσο τὴν ἐρμηνεία του: ὁ Λάμπρος στήριξε —ὅπως ἔκανε ἄλλωστε ἀργότερα καὶ ὁ Astruc¹⁵— τὴν περιγραφή τῆς δύσκολης ἐνότητας τοῦ χειρογράφου ποὺ περιέχει τὶς πρωτότυπες ἐπιστολὲς στὸν σχετικὸ πίνακα τοῦ Καρατζᾶ, ὅπου φυσικὰ ἀναγράφονταν καὶ οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Κυμινήτη καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, χωρὶς νὰ διατρέξει προσεκτικὰ ὅλο τὸ χειρόγραφο —καθὼς μάλιστα οἱ περιγραφές του ἦταν κεφαλαιώδεις—, ὥστε νὰ διαπιστώσει ὅτι οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς ἔλειπαν.

Κατὰ συνέπεια, οὔτε τὸ τελευταῖο σημεῖο ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ Λάμπρου δὲν εἶναι ἱκανὸ νὰ συσκοτίσει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Μηνώιδης κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ μονὴ Ἐσφιγμένου ἐπέλεξε νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τὶς ἀκόλουθες ἐνότητες: τὶς «Ἀποσημειώσεις εἰς τοὺς ἐνταῦθα περιεχομένους συγγραφεῖς», τὰ δύο κείμενα μὲ τὸ μήνυμα τοῦ Διονυσίου Δ', καθὼς καὶ τὶς τέσσερις ἐπιστολὲς Κυμινήτη-Ἀλεξάνδρου· τὰ συνέρραψε στὸν κώδικα ποὺ κατασκευάσε, τὸ σημερινὸ χειρόγραφο Suppl. gr. 684, καὶ τὸν παρέδωσε στὴν γαλλικὴ βιβλιοθήκη.

Ὅμως στὸ ἀθωνικὸ χειρόγραφο ὁ Λάμπρος μνημονεῖ, ὅπως ἀνέφερα, καὶ μιὰν ἄλλη ἐνότητα, μὲ ἐπιγράμματα διαφόρων συγγραφέων, ἐνότητα ποὺ σήμερα δὲν ὑπάρχει στὸ χφ Suppl. gr. 1044. Ὡστόσο ὁ συνήθης ὑποπτος, ὁ Μηνώιδης, στὴν περίπτωσή αὐτὴ εἶναι ἀθῶος: οὔτε στὸ Suppl. gr. 684 οὔτε σὲ ἄλλο δικὸ τοῦ χειρογράφου ἐντοπίζεται ἡ ἐνότητα μὲ τὰ ἐπιγράμματα. Ἄς παρακολουθήσουμε ὅμως τὸ ζήτημα αὐτὸ ξεκινώντας καὶ πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή.

IV

Τὸ χειρόγραφο ἐπιστολάριο ποὺ σήμερα βρίσκεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Γαλλίας ὡς Suppl. gr. 1044 περιεῖχε καὶ μιὰν ἐνότητα μὲ ἐπιγράμματα ἢ ὅποια σήμερα λανθάνει. Τὴν εἶχε δεῖ ὁ Μηνᾶς ὅταν ἐπισκέφθηκε τὴ μονὴ Ἐσφιγμένου τὸ 1841, ἀφοῦ τὴν καταγράψει στὸν χειρόγραφο κατὰλόγῳ του,¹⁶ τὴν εἶδε ὅμως καὶ ὁ Σπ. Λάμπρος περὶ τὸ 1880, ὁ ὁποῖος στὴ δική

15. Ὅπως σημείωσα καὶ πιὸ πάνω, ὁ Astruc ὁμολογεῖ πόσο τὸν βοήθησε ὁ πίνακας αὐτὸς (βλ. σημ. 9).

16. Χφ Suppl. gr. 675, φ. 66': «Suit après Πίναξ τῶν ἐπιγραμμάτων» σημείωσε ὁ Μηνᾶς, καὶ παρέθεσε τοὺς τίτλους τῶν σαράντα δύο ἐπιγραμμάτων, ἀντιγράφοντας προφανῶς τὸν πίνακα τοῦ Καρατζᾶ.

του περιγραφή σημειώνει ανάμεσα στα περιεχόμενα του άθωνικού χειρογράφου: «3. Ἰωάννου Καρυοφύλλου, Ἰωάννου μεγάλου πριμμικηρίου καὶ ἄλλων Ἐπιγράμματα εἰς διαφόρους ὑποθέσεις». ¹⁷ Εἶναι φανερό πῶς ἡ ἐνότηता αὐτῆ δὲν εἶχε ἀποσπαστεῖ ἀπὸ τὸν Μηνωῖδη, ἀφοῦ τὴν βρῖσκει εἴκοσι πέντε χρόνια ἀργότερα καὶ ὁ Λάμπρος στὸν Ἄθω· κάποιος ἄλλος τὴν ἀπέσπασε, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ δημιουργημὰ τοῦ Καρατζᾶ νὰ μὴ βρεῖ ἀνάπαυση στὴν ἀθωνικὴ μονή, ἔστω καὶ ἀκρωτηριασμένο. Ἄς ἀναζητήσουμε τὰ ἔχνη τῆς ἐνότητας αὐτῆς.

Ὁ Astruc, ὁ ὁποῖος δὲν γινώριζε, ὅπως θὰ δοῦμε, τὴν τύχη τοῦ χειρογράφου μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν ἀθωνικὴ μονή καὶ πρὶν φτάσει στὸν παρισινὸ παλαιοπώλη, ἀλλὰ ἔχοντας ἐντοπίσει πῶς ὁ Γεδεὼν εἶχε δημοσιεύσει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἑπτὰ ἐπιστολές, ¹⁸ τοῦ ρίχνει ἓνα πάρθιο βέλος: «Manuel Gédéon publie sept lettres... en précisant (p. 423, col. 2) que ces lettres figurent dans un manuscrit qui se trouve chez lui («ἐν τῷ παρ' ἐμοὶ κώδικι») sans souffler mot de l'appartenance à Esphigménou». ¹⁹ Ἡ βολή τοῦ Astruc ὅμως φαίνεται πῶς ἦταν μᾶλλον ἄστοχη, διότι δὲν εἶχε προφανῶς ὑπόψη τοῦ ὅσα σχετικὰ εἶχε γράψει ὁ ἴδιος ὁ Γεδεὼν γιὰ τὸ θέμα σὲ κάποιον ἄλλο σημεῖο τῆς πληθωρικῆς, εἶναι ἀλήθεια, συγγραφικῆς παραγωγῆς του.

Στὸ βιβλίο του λοιπὸν *Μνεῖα* τῶν πρὸ ἐμοῦ ὁ Γεδεὼν ἔχει περιγράψει πῶς περιῆλθε στὴν κατοχή του τὸ χειρόγραφο τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου καὶ σὲ ποῖον τὸ δώρησε, ἀφοῦ ἀντλήσε καὶ δημοσίευσσε στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ὅπως εἶδαμε, τὸ ὑλικὸ ποὺ τὸν ἐνδιέφερε. Ἄς διαβάσουμε τὴ σχετικὴ περιχοπή: «Ἀπὸ τοῦ 1881, ὁ ἀπαταιῶν [sic] ἀγιοταφίτης διάκονος Ἡσύχιος, συστήσας συμμορίαν κακούργων ἐξ ἑαυτοῦ, τοῦ Ἀγαθαγγέλου ἡγουμένου τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει μονῆς Ἐσφιγμένου, καὶ Νικάνδρου τινός, παπαῖ, συμπαρέλαβε καὶ λαϊκοὺς δύο ... καὶ ἐκλεψαν ἐκ τῆς τοῦ Ἐσφιγμένου βιβλιοθήκης τὰ ὑπ' ἀριθμοὺς 3, 13, καὶ 30 (ἢ 33) μεμβράνινα Εὐαγγέλια, ἀλλὰ καὶ τινὰ ἄλλα· ἐν ἐκ τούτων, περιέχον αὐτογράπτους ἐλλήνων λογίων ἐπιστολὰς συνερῶν, ἐλαβον πρὸς μελέτην· ἐχρησιμοποίησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀληθεῖα, καὶ, ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τῶν ἱεροσύλων Ἀγαθαγγέλου καὶ Ἡσυχίου, ἐπεμψα δῶρον εἰς τὸν ἀείμνηστον φίλον μου Γεώργιον Μαυροκορδάτον». ²⁰

17. Σπυρίδων Λάμπρος, *Κατάλογος...*, σ. 199.

18. Στὴ μελέτη του ποὺ φέρει τὸν τίτλο: «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ ἀρχαίων διδασκάλων τοῦ γένους», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 3 (1882-1883), 423 ἐπ.

19. Charles Astruc – Marie-Louise Concasty, *Catalogue...*, ὁ.π., σ. 153.

20. *Μνεῖα* τῶν πρὸ ἐμοῦ, Ἄθῆνα 1934, σ. 270· στὸ θέμα ἀναφέρεται καὶ ὁ Ζ. Μελισ-

Κατὰ συνέπεια, τὸ ζητούμενο εἶναι τί συνέβη στὸ σύντομο διάστημα ἀπὸ τὸ 1882/1883 ποὺ ὁ Γεδεὼν δημοσιεύει κάποια περιεχόμενα τοῦ χειρογράφου ὡς τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1885 ποὺ τὸ ἀγοράζει ἡ γαλλικὴ βιβλιοθήκη· τότε καὶ ἀπὸ ποιὸν ἀφαιρέθηκε τὸ τελευταῖο τμήμα τοῦ χειρογράφου, ποὺ περιεῖχε τὰ ἐπιγράμματα, καὶ μαζί με αὐτά, με τρόπο ἀριστοτεχνικό, καὶ τὰ σχετικὰ φύλλα τοῦ πίνακα στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου ποὺ περιέγραφε συνοπτικὰ τὰ περιεχόμενα τῆς ἀφαιρεθείσας ἐνότητας;

Ἄν ὁ Γεδεὼν δὲν τὰ εἶχε δημοσιεύσει ἐγκαιρα, στὰ 1882/1883, θὰ μπορούσε νὰ ἦταν αὐτὸς ὁ βασικὸς ὑποπτος· δεδομένου ὅμως ὅτι τὸ χειρόγραφο πέρασε καὶ ἀπὸ χέρια ἄλλων ὡς νὰ καταλήξει στὸν παρισινὸ παλιόπωλη καὶ ἀπὸ ἐκεῖνον, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1885, στὴ Γαλλικὴ Βιβλιοθήκη, ὁ κατάλογος τῶν «ὑπόπτων» πρέπει νὰ διευρυνθεῖ.

Τὸ σημαντικό πάντως γιὰ τὴν ἔρευνά μας εἶναι, πὼς ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τοῦ Γεδεὼν τοῦ 1882/1883 «Φαναριωτικὰ Ὑπομνήματα», ὅπου δημοσίευσε τὸ κείμενο τῶν Ἐπιγραμμάτων, μπορούμε νὰ ἀποκαταστήσουμε τὸ τμήμα τοῦ χφ Suppl. gr. 1044 ποὺ σήμερα ἀκόμα λανθάνει.

Καὶ μιὰ τελευταία παρατήρηση, ἡ ὁποία συσχετίζει τὸν Μηνωῖδη με τὸν Γεδεὼν. Τὸ 1887 δημοσίευσε ὁ Γεδεὼν μιὰ μελέτη με τὸν τίτλο «Ὁ πατριάρχης Διονύσιος Δ΄ ὁ Μουσελίμης».²¹ Μολονότι ὅμως τὰ δύο κείμενα με τὸ «μῆνυμα» ποὺ ἐκφωνήθηκε κατὰ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Διονυσίου στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο σῶζονταν, ὅπως εἶδαμε, στὸ χειρόγραφο τῆς Ἐσφιγμένου, αὐτὸ ποὺ ὁ Γεδεὼν εἶχε στὰ χέρια του ἤδη ἀπὸ τὸ 1882, δὲν δημοσιεύει τὰ δύο αὐτὰ κείμενα. Εἶναι λοιπὸν καὶ ἀπὸ ἄλλη μιὰ πλευρὰ προφανὲς ὅτι εἶχε προλάβει ὁ Μηνωῖδης νὰ τὰ ἀφαιρέσει καὶ νὰ στερήσει ἀπὸ τὸν Γεδεὼν τὴ χαρὰ νὰ χρησιμοποιήσει καὶ αὐτὴ τὴν πηγὴ στὴ βιογραφία ποὺ ἔγραψε γιὰ τὸν λόγιό πατριάρχη.

σάκης, *Ἡ διασπορά...*, σ. 160, σημ. 214. Στὴ δημοσιευμένη πάντως ἀλληλογραφία τοῦ Γεωργίου Μαυροκορδάτου με τὸν ἀδελφὸ του (Νίκα Πολυχρονοπούλου-Κλαδᾶ, Γεώργιος Ἀλεξ. Μαυροκορδάτος (1832-1902), ὁ σχολιαστής, ὁ ἱστοριοδίφης, ὁ συλλέκτης. Μελέτη τῆς ἀλληλογραφίας του, Ἀθήνα 1996), στὴν ὁποία συζητοῦνται συχνὰ ζητήματα σχετικὰ με χειρόγραφα καὶ ὁ Γεώργιος ἐκφράζει συχνὰ τὴ χαρὰ του γιὰ κάποιο ἀπόκτημα, δὲν ἐντοπίζεται πληροφορία γιὰ τὸ δῶρο αὐτὸ τοῦ Γεδεὼν.

21. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια ἔτος Γ'*, περίοδος δευτέρα [= τ. 11] (1887), 179-195. Στὸ μελέτημα αὐτὸ ὁ Γεδεὼν δημοσιεύει μόνον τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Διονυσίου.

V

Τελειώνω τὴ μελέτη αὐτὴ μὲ τὴν πλήρωση τῶν χασμαμάτων, μὲ τὴν ἀναλυτικὴ παρουσίαση δηλαδὴ τῶν τμημάτων ποὺ ἀποσπάστηκαν ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Καρατζᾶ καὶ λείπουν σήμερα ἀπὸ τὸ χφ Suppl. gr. 1044.

Σημειώνω μὲ πλάγιους χαρακτῆρες τὴν ἐπιγραφή κάθε κειμένου, ἐφόσον εἶναι γραμμένη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Καρατζᾶ στὸ χειρόγραφό του, καὶ τὸ φύλλο τοῦ Suppl. gr. 684 στὸ ὁποῖο ἐντοπίζεται σήμερα· παραθέτω στὴ συνέχεια τὸ incipit κάθε κειμένου, καθὼς καὶ τὶς ἐκδόσεις του, ὅταν ὑπάρχουν.²² Ὅσα ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ παραθέτει ὁ Καρατζᾶς εἶναι ἀνέκδοτα, τὰ δημοσιεύω.

1. Τὰ μηνύματα τοῦ πατριάρχου Διονυσίου Δ΄

Πρόκειται γιὰ δύο ξεχωριστὰ κείμενα ποὺ προφανῶς ἀποτελοῦσαν μίαν ἐνό-

22. Μὲ τὶς ἀκόλουθες συντμήσεις δηλώνω τὶς ἐκδόσεις:

Ἄγγελο: Ἄλκης Ἄγγελο, «Καλλινίκου Δ΄ [=Γ΄], Συμπλήρωμα στὴν “Ἐπαρίθμηση” τοῦ Δ. Προκοπίου», Ὁ Ἐρανιστῆς 1 (1963), 23-29.

Γεδεών 1: Μανουὴλ Γεδεών, «Μεσαιωνικὴ Ἀνθολογία», Πρωία. Βυζαντινὴ Ἐπιθεώρησης, ἔτος Α΄, τχ. Δεύτερο, 17 Σεπτεμβρίου 1876.

Γεδεών 2: Μανουὴλ Γεδεών, «Φαναριωτικὰ Ὑπομνήματα», Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 3 (1882-1883), 325-330 καὶ 372-377.

Γερμανός: Γερμανός Σάρδεων, Συμβολὴ εἰς τοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ ἐξῆς, τ. 1, Κωνσταντινούπολη 1935, σ. 168-169.

Γριτσόπουλος: Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος, Πατριαρχικὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, τ. 1, Ἀθήνα 1966.

Ἐπιστολάριον: Ἐπιστολάριον ἐκ διαφόρων ἐρανισθῆν καὶ τυπωθῆν... Ἦδη πρῶτον ἐκδίδεται ἐν τῷ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τυπογραφείῳ, ἔτει 1804.

Εὐστρατιάδης: Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, «Πατριαρχικά», Ρωμανός ὁ Μελωδός 1 (1932) 250-251.

Λαυριώτης: Ἀλέξανδρος Λαυριώτης, «Λειτουργικὰ καὶ διάφορα ἱστορικὰ ἐξ ἐγγράφων τῆς ἐν Ἀθῶν ἱερᾶς μονῆς Μ. Λαύρας», Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 13 (1893-1894) 171-172.

Λιβαδάς: Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων, Ἐπιστολαὶ ρ΄, Ἐκδίδονται ἐπιστασίᾳ Θ. Λιβαδά, Τεργεστή 1879.

Προκοπίου: Δημήτριος Προκοπίου Πάμπερης, Ἐπιτετηγμένη Ἐπαρίθμησης τῶν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα λογίων Γραικῶν, καὶ περὶ τινῶν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἀνοθύντων, ἔκδ. J. A. Fabricius, Bibliotheca Graeca, τ. 11, Ἀμβουῆργο 1722 (ἀνατύπωσης Νότης Καραβίας, Ἀθήνα 1966).

Σάθας: Κωνσταντῖνος Σάθας, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 3, Βενετία 1872, σ. 421-479.

Χαμουδόπουλος: Μ. Δ. Χαμουδόπουλος, «Μνημείων γραπτῶν περισυναγωγῆ», Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 1 (1881) 40-41, ἀρ. π΄.

τητα καὶ ἐκφωνήθησαν ἀπὸ τὸν νεοεκλεγέντα πατριάρχη Διονύσιο Δ΄ κατὰ τὴν τελετὴ τῆς ἀνάρρησής του στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τὸν Νοέμβριο τοῦ 1671. Τὰ δύο αὐτὰ κείμενα μᾶς ἦταν ἤδη γνωστά, διότι ἔχουν δημοσιευτεῖ ἀπὸ ἄλλες χειρόγραφες πηγές, ἀλλὰ ὡς ἐνιαῖο κείμενο· ἐδῶ τὰ παρουσιάζω ξεχωριστά, ἐπειδὴ τὸ δεύτερο φέρει δική του ἐπιγραφή. Τὴν πρώτη δημοσίευση ὀφείλουμε στὸν Ἀλέξανδρο Λαυριώτη, ὁ ὁποῖος τὰ ἐξέδωσε τὸ 1893/1894 ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Μεγίστης Λαύρας. Ἀκολούθησαν καὶ ἄλλες δημοσιεύσεις, πού ὅλες παρουσιάζουν μικρὲς ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ παρισινοῦ χειρογράφου.

Ε. *Τὸ μέγα μῆνυμα, ὅτε τὸν οἰκουμενικὸν μέγαν θρόνον Διονύσιος ὁ Βύζαντας ἔλαβεν, ἀνὴρ ἐν ἀρετῇ τὰ μάλιστα διαπρέψας:*— φ. 71^ρ

Inc. *Εξουσία οὐκ ἔστιν οὐδεμία*

^ρΕκδ. Λαυριώτης, σ. 171-172: ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Μεγίστης Λαύρας.

Εὐστρατιάδης, σ. 250-251: «ἐξ Ἀγιορειτικοῦ Κώδικος».

Γερμανὸς 168-169: καὶ ἀπὸ τὸ χφ Ἱεροσολύμων 276.

Ε. *Τὸ μέγα μῆνυμα [= μῆνυμα].* φ. 72^ρ

Inc. *Φεῦ τῆς ἀγγελίας, βαβαὶ τοῦ ἐπιχειρήματος*

^ρΕκδ. Λαυριώτης, σ. 171-172: ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Μεγίστης Λαύρας. Εὐστρατιάδης, σ. 250-251: «ἐξ Ἀγιορειτικοῦ Κώδικος».

Γερμανὸς 168-169: καὶ ἀπὸ τὸ χφ Ἱεροσολύμων 276.

2. Ἐπιστολὲς τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς αὐτὸν²³

Πρέπει νὰ διευκρινίσουμε, πὼς ὅσοι ἔχουν περιγράψει ἢ ἀναφερθεῖ στὶς ἐπιστολὲς αὐτὲς τοῦ παρισινοῦ χειρογράφου ἔχουν θεωρήσει πὼς πρόκειται γιὰ δύο ἐπιστολικά κείμενα, μία ἐπιστολὴ τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτη πρὸς τὸν Μαυροκορδάτο καὶ ἡ ἀπάντησή τοῦ Ἀλεξάνδρου· προφανῶς παρασύρθηκαν, ὅπως εἴπαμε, ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται στὸν πίνακα («τῶν περιεχομένων ἐπιστολῶν») τοῦ Καρατζᾶ, στὸν ὁποῖο εἶχε ὁ ἴδιος σημειώσει («Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου εἰς τὸν μέγαν Διερμηνευτὴν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον») καὶ («Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἀπάντησις») (χφ Suppl. gr. 1044, φ. 2^ρ-3^ρ). Πρόκειται ὡστόσο γιὰ δύο διαφορετικὲς ἐπιστολὲς τοῦ Κυμινήτη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο καὶ δύο ἀπαντητικὰ κείμενα τοῦ Μαυροκορδάτου.

Τὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυμινήτη τὰ δημοσίευσε πρῶτος ὁ Γε-

23. Τὰ τέσσερα αὐτὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν τῶν δύο λογίων τοῦ 17ου αἰῶνα ἀντέγραψε, προφανῶς ὡς ὑποδείγματα, γιὰ τὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας ὁ Μιχαὴλ Καρυοφύλλης.

δεών, ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου δημοσιεύτηκαν γιὰ πρώτη φορά στὸ Ἐπιστολάριον τοῦ 1804.

E. *Τοῦ ἐν λογιωτάτοις Σεβαστοῦ πρὸς τὸν σοφότατον μέγαν διερμηνευτὴν τῆς κραταιᾶς βασιλείας, καὶ λογοθέτην τῆς τοῦ Χ(ριστο)ῦ μεγάλης ἐκκλησίας κύριον Ἀλέξανδρον*:- φ. 73^r

Inc. *Ἐν καὶ μόνον τῶν πάντων ἀκεσώδυνον*

Ἐκδ. Γεδεών 1, σ. 5-7: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684)

E. *Τῷ διδασκάλῳ Σεβαστῷ Ἀλέξ[ανδρος]*. φ. 79^r

Inc. *Ὡ τοῦ χεύματος, ὦ τῆς πλήμμης*

Ἐκδ. Ἐπιστολάριον, σ. 153-154.

Γεδεών 1, 13-14: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684).

Χαμουδόπουλος, σ. 40-41: ἀπὸ χφ Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης (olim Ὀλυμπιότησης, νῦν Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 1157).²⁴

E. *Τῷ αὐτῷ [Σεβαστῷ]*.

Inc. *Τὴν ἀπέραντόν σου σιωπὴν* φ. 79^v-80^v

Ἐκδ. Ἐπιστολάριον, 191-192: ἀπὸ ἀδηλο χφ.

Γεδεών 1, σ. 14: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684).

Λιβαδάς 48, σ. 80-81: ἀπὸ χφ Γ. Α. Μαυροκορδάτου.

Στὸ τέλος τοῦ κειμένου τὸ παρισινὸ χειρόγραφο παραδίδει ἓνα ὑστερόγραφο τριῶν στίχων, τὸ κείμενο τοῦ ὁποῖου δημοσιεύεται μόνον στὴν ἔκδοση τοῦ Γεδεών, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν δηλώνει τὴ χειρόγραφη πηγὴ ποὺ χρησιμοποίησε γιὰ τὴν ἔκδοσή του.²⁵

E. *[Σεβαστός Ἀλεξάνδρω]*. φ. 80^v

Inc. *Δίς ἐξαμαρτεῖν φασὶ ταυτόν, οὐκ*

Ἐκδ. Γεδεών 1, σ. 13: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684).²⁶

24. Γιὰ τὴν τύχη τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ βλ. Ὁ Ἐρανιστής 20 (1995), 243-245.

25. Γιὰ τὰ χειρόγραφα ποὺ χρησιμοποίησαν οἱ ἄλλοι ἐκδότες, τὰ ὁποῖα δὲν περιέχουν τὸ ὑστερόγραφο αὐτό, βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, *Γιὰ τοὺς Φαναριῶτες. Δοκίμες ἐρμηνείας καὶ Μικρὰ ἀναλυτικά*, Ἀθήνα 2003, σ. 179 ἐπ. Ἔναν κατὰλογο τῶν δημοσιευμένων ἐπιστολικῶν κειμένων τοῦ Μαυροκορδάτου μετὰ τὴν παραπομπὴς στὴν ἐκδόσει τους ἔχει δώσει ὁ Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «Ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστολογραφία τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων. Ἡ ὀργάνωσις μιᾶς ἐρευνας», Ὁ Ἐρανιστής 16 (1980), 151-189 καὶ Ὁ Ἐρανιστής 17 (1981), 236-243.

26. Γιὰ τὴν ἀλληλογραφία Κυμνήτη-Μαυροκορδάτου βλ. Χαρίτων Καρανάσιος, *Sebastos Trapezuntios Kyminetes (1632-1702). Biographie, Werkheuristic und die editio princeps des Exegese zu De virtute des Pseudo-Aristoteles*, Βισμπάντεν 2001, σ. 209,

3. Ἀποσημειώσεις εἰς τοὺς ἐνταῦθα περιεχομένους συγγραφεῖς

Ἡ ἐνότηता τῶν («Ἀποσημειώσεων») παρουσιάζει ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον, καθὼς σὲ αὐτὴν ὁ Καρατζᾶς συγκέντρωσε βιο-εργογραφικὰ σημειώματα γιὰ τοὺς δεκαπέντε Ἑλληνας λογίους τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰώνα τῶν ὁποίων πονήματα περιέλαβε στὸν κώδικά του, τὸν σημερινὸ Paris. Suppl. gr. 1044. Τὰ περισσότερα στοιχεῖα τῶν βιογραφικῶν σημειωμάτων τὰ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Δημητρίου Προκοπίου²⁷ σημειώνοντας πάντα τὴν ἀρίθμηση ποὺ φέρει κάθε λῆμμα στὴν ἔκδοση Fabricius. Χρησιμοποιοῦ ὅμως καὶ ἄλλες πηγές ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀντλεῖ πληροφορίες. Συγκεκριμένα: α) Τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν μέγα ρήτορα Φώτιο ὁ Καρατζᾶς τὰ ἀντλεῖ: ἀπὸ τὸν «Βίον τοῦ... Εὐγενίου Ἰωαννουλίου...» ποὺ συνέθεσε ὁ μαθητὴς του Ἀναστάσιος Γόρδιος, κείμενο στὸ ὁποῖο ἐντόπισε ἐνσωματωμένα καὶ κάποια στοιχεῖα γιὰ τὸν Φώτιο,²⁸ καὶ ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Εὐγένιου Γιαννούλη πρὸς ἀνώνυμο ἀποδέκτη, μέσα στὸ κείμενο τῆς ὁποίας ὑπάρχουν ἐπίσης κάποιες πληροφορίες γιὰ τὸν Φώτιο. Μολονότι ὁ Καρατζᾶς φρόντισε νὰ σημειώσει τὸ incipit τῆς ἐπιστολῆς, δὲν μπόρεσα νὰ ἐντοπίσω καμιά ἔκδοσή της· γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δημοσιεύω ὀλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ σημειώματος γιὰ τὸν Φώτιο· β) τὸ βιογραφικὸ σημείωμα «περὶ Κωνσταντίνου Δούκα Βοεβόδα» τὸ ἀποδίδει ὁ Καρατζᾶς σὲ ἀνώνυμο συγγραφέα· ἐντόπισα ὅμως πὼς πρόκειται γιὰ τὸν πατριάρχη Καλλίνικο Γ' καὶ οἱ πληροφορίες γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Δούκα προέρχονται ἀπὸ τὸ «Συμπλήρωμα» ποὺ ἔγραψε ὁ λόγιος πατριάρχης στὴν «Ἐπαρίθμηση» τοῦ Προκοπίου.²⁹ Τέλος, γιὰ τὸ μητροπολίτη Μηδείας Θεοδοῖο ὁ Καρατζᾶς ἀντέγραψε, ἀντὶ ἄλλων βιογραφικῶν, τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς του, ποὺ τὸ βρῆκε εἴτε στὸν «ἱερὸν κώδικα» τῆς πατριαρχικῆς γραμματείας εἴτε στὸ ἀντίγραφο ποὺ διέσωσε ὁ Δοσίθεος Ἱερο-

212-213 καὶ 222 (8, c., d., f.). Μολονότι ὁ ἐκδότης τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς τὴν ἔχει ὀρθὰ ἀποδώσει στὸν Κυμνήτη, ὁ Καρανάσιος, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, τὴν ἀπέδωσε στὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

27. Δημήτριος Προκοπίου Πάμπερης, Ἐπιτετημένη Ἐπαρίθμησης (βλ. τὴν πλήρη ἀναγραφὴ στὴ σσημ. 22).

28. Τὸ ἔργο τοῦ Γόρδιου ἐξέδωσε ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη* (βλ. τὴν πλήρη ἀναγραφὴ στὴ σσημ. 22)· τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Φώτιο στὴ σ. 443.

29. Σήμερα ὀλόκληρο τὸ κείμενο τῆς Ἐπιτετημένης Ἐπαρίθμησης τοῦ Προκοπίου μαζὶ μὲ τὸ «Συμπλήρωμα» τοῦ Καλλίνικου, στὸ ὁποῖο κατέγραψε βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ 63 ἀκόμα λογίους, σώζονται στὸν αὐτόγραφο κώδικα τοῦ Καλλίνικου ποὺ βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ζαγοράς μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ 11, φ. 196 ἐπ. Βλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ Ἀλκης Ἀγγέλου στὴ σχετικὴ μελέτη του «Καλλίνικου Δ' [=Γ'], Συμπλήρωμα» (βλ. τὴν πλήρη ἀναγραφὴ στὴ σσημ. 22) ὅπου καὶ ἡ ἔκδοση τῶν κειμένων.

σολύμων στη «Νομική Συναγωγή».³⁰ Και οι δύο πάντως πηγές ήταν προσιτές στον Καρατζά, αφού ζούσε το μεγαλύτερο διάστημα της «κωδικολογικής» του δράσης στην Κωνσταντινούπολη και ως όφικιάλιος είχε πρόσβαση στην πατριαρχική γραμματεία.

Ε. *Περὶ Θεοφίλου, τοῦ καὶ Θεοδοσίου, τοῦ Κορυθαλλέως. Ἐκ τοῦ περιλογίων Γραικῶν σχεδιάσματος Δημητρίου Προκοπίου παρὰ Φαβρικίω βιβλιοθ: ἑλλην: τόμῳ ια^ο, σελίδι: 776 ἀριθ: ιε^ο.* φ. 81^τ

Inc. *Θεόφιλος ὁ Κορυθαλλεὺς Ἀθηναῖος*

^τΕκδ. Προκοπίου, σ. 776-7.

Ε. *Περὶ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτωλοῦ, ἀριθ: λζ^ο.* φ. 81^τ

Inc. *Εὐγένιος ἱερομόναχος ἐξ Ἀκαρνανίας*

^τΕκδ. Προκοπίου, σ. 783.

Ε. *Περὶ Γερμανοῦ Αἰτωλοῦ τοῦ Νύσσης, ἀριθμῶ κα^ο.* φ. 81^υ

Inc. *Γερμανὸς Αἰτωλὸς ἀκροατῆς Θεοφίλου*

^υΕκδ. Προκοπίου, σ. 778-9.

Ε. *Περὶ Φωτίου τοῦ Μεγάλου Ῥήτορος. Ἐκ τοῦ βίου Εὐγενίου, ὃν συνέγραψεν Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος.* φ. 82^τ

Inc. *Φώτιος δέ τις ἐν μειρακίαις ἔτι τελῶν*

^τΕκδ. Σάθας, σ. 443: ἀπὸ χφ Βουλῆς 74 (olim I. Σταματέλου ἀρ. 6).

[Ε. *Περὶ Φωτίου τοῦ Μεγάλου Ῥήτορος.*] *Ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ διαληφθέντος Εὐγενίου, ἀνωνύμῳ, ἧς ἡ ἀρχή: ἐλάβομεν προλαβόντος, τύχη ἀγαθῇ, τὸ τίμιον τῆς* φ. 82^{τ-υ}

Τὸν κὺρ Φώτιον ὁποῦ ὀρίζει δὲν τὸν ἔχω ἐγὼ ἀπλῶς φίλον, ἀλλὰ καὶ υἱὸν μου πνευματικόν, ὁποῦ τὸν ἐγέννησα εἰς τοὺς πειρασμούς μου τοὺς ἐν Χ(ριστ)ῷ, καὶ τὸν εὐλόγησα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ὅχι ἀπὸ τὴν δρόσον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὴν πύοτητα τῆς γῆς, οἶον ὁ θεοφιλὴς ἐκεῖνος Ἰσαὰκ τοὺς γνησίους του παιῖδας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν χάριν τῆς προσκυνητῆς τε ζωαρχικῆς καὶ ὁμοουσίου Τριάδος νὰ τὴν ἔχη εἰς γενεὰς γενεῶν:–

Ε. *Περὶ Κωνσταντίνου Γουλιανοῦ. Ἐκ τοῦ σχεδιάσματος Προκοπίου, ἀριθ: μδ^ο.* φ. 82^υ

Inc. *Κωνσταντῖνος Ἰουλιανὸς Βυζάντιος, ἐξ εὐγενῶν*

^υΕκδ. Προκοπίου, σ. 785.

30. Βλ. τὸ κείμενο στὸ φ. 300^ν τοῦ χειρογράφου ΜΠΤ 2 [= Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος – Π. Δ. Μιχαηλάκης, *Ἡ Νομικὴ Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγὴ καὶ ἓνα τεκμήριο*, 1, Ἀθήνα 1987, σ. 386, ἀρ. 891].

- E. *Περὶ Ἰωάννου τοῦ Καρυοφύλλου, ἀρ: κζ^ο.* φ. 82^v-83^r
 Inc. *Ἰωάννης Καρυοφύλλης Βυζάντιος, ὁ μέγας*
 *Ἐκδ. Προκοπίου, σ. 780.
- E. *Περὶ Κωνσταντίνου Δούκα Βοεβόδα. Ἐξ ἑτέρου ἀνωνύμου.* φ. 83^r
 Inc. *Ἰωάννης Κωνσταντῖνος Δούκα ἡγεμῶν πάσης*
 *Ἐκδ. Ἀγγέλου σ. 24: ἀπὸ γφ Ζαγοραῖς 11.
- E. *Περὶ Ἰωάννου Κομνηνοῦ τοῦ ἱατροῦ, τοῦ καὶ Ἱεροθέου Δρύστρας. Ἐκ τοῦ σχεδιάσματος Προκοπίου, ἀριθ: μς^ο.* φ. 83^{r-v}
 Inc. *Ἱερόθεος Βυζάντιος ὁ Κομνηνὸς μ(ητ)ροπολίτης*
 *Ἐκδ. Προκοπίου, σ. 785.
- E. *Περὶ Διονυσίου Βυζαντίου, π(ατ)ριάρχου Κων(σταντινου)πόλεως, ἀριθ: ν^ο.* φ. 83^v
 Inc. *Διονύσιος Βυζάντιος π(ατ)ριάρχης Κων(σταντινου)πόλεως*
 *Ἐκδ. Προκοπίου, σ. 773.
- E. *Περὶ Σεβαστοῦ τοῦ Κυμηνίτου, ἀριθμῶ λγ^ο.* φ. 84^r
 Inc. *Σεβαστὸς ὁ Κυμηνίτης Τραπεζούντιος, ἀνὴρ*
 *Ἐκδ. Προκοπίου, σ. 782.
- E. *Περὶ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ἀρ: ιδ^ο.* φ. 84^r-85^r
 Inc. *Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος Σκαρλάτος, τῶν ἐν*
 *Ἐκδ. Προκοπίου, σ. 774-6.
- E. *Περὶ Χουρμουζίου Βυζαντίου, ἀριθ: να^ο.* φ. 85^r
 Inc. *Χουρμούζιος Βυζάντιος, ἀντάδελφος τοῦ Ἀντωνίου*
 *Ἐκδ. Προκοπίου, σ. 786-7.
- E. *Περὶ Θεοδοσίου Μ(ητ)ροπολίτου Μηδείας. Ἐκ τοῦ ὑπομνήματος αὐτοῦ* φ. 86^{r-v}
 Inc. *Τῶν ἁγιωτάτων Μητροπόλεων Μηδείας, καὶ*
 *Ἐκδ. [τμήματος] Γερμανός, σ. 99: ἀπὸ γφ ΜΠΤ 2.
- E. *Περὶ Κωνσταντίνου Ῥαφαήλ.*³¹ φ. 87^{r-v}
Κωνσταντῖνος Ῥαφαήλ Βυζάντιος, λογοθέτης τοῦ γενικοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει

31. Ὅρθά ὁ Γ. Κ. Παπάζογλου σὲ ἐντελῶς πρόσφατο δημοσίευμά του («Κωνσταντῖνος Ῥαφαήλ Βυζάντιος, ἄγνωστος γραφέας κωδίκων, καὶ ὁ φαναριώτης λόγιος Νικόλαος Καρατζᾶς»), *Ἀπὸ-Φωνῆς. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Ἐργαστηρίου Παλαιογραφίας 2* (2002-2004) [Κομοτηνὴ 2005], 9-29) ἀποδίδει τὰ χειρόγραφα τοῦ Πανεπιστημίου Yale, Beinecke 202, 293, 294, 295, 297, 300, 303 καὶ 304 στὸν Νικόλαο Καρατζᾶ — ὅπως ἄλλωστε δείχνουν καὶ τὰ πανομοιότυπα ποὺ δημοσιεύει — καὶ ὄχι στὸν Κωνσταντῖνο Ῥαφαήλ στὸν ὁποῖο τὰ ἀποδίδουν οἱ συντάκτες τοῦ σχετικοῦ καταλόγου.

μεγάλης ἐκκλησίας, ἤμαζεν ἐπὶ Ἱερεμίου πατριάρχου τοῦ ἀπὸ Καισαρείας εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον μετατεθέντος, οὗ καὶ ἴδιος γραμματικὸς ἐχρημάτισεν Ἰακὼν τῆς π(α)τριαρχικῆς ἐνησχολεῖτο αὐτῆ, προβιβάσθεις ἐν ὑστέροις καὶ εἰς τὸ τοῦ Πρωταποστολαρίου ὀφεικόν/, εἰδήμων τῆς ἐλληνικῆς γλώττης, λογογράφος, καὶ στιχοουργὸς ἄριστος. Δεῖγμα δὲ τούτου ἢ πρὸς Ἰακώβον Ἀργεῖον τὸν διδάσκαλον ποιηθεῖσα αὐτῷ δι' ἄσματος σαπφικῶν εὐχαριστία, ἣνπερ καὶ τύποις ἐξέδωκεν ἡκαῖ ἕτερα ἐπιγράμματα διάφορα/, μετήλλαξε δὲ τὸν βίον ἐν ἔτει ρψλ^ο, πρὸς ὃν καὶ τότε τὸ ἐπιτύμβιον συντεθὲν ὑπὸ Ἰωάννου μεγάλου Πριμικηρίου:

Inc. Οὗς ἐγέννησεν ἀπ' ἀρχῆς γαστήρ

Ἐκδ. Γεδεών 2, σ. 328-329: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684).

Ἔτερον εἰς τὸν αὐτὸν ἡρωελεγεῖον τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων καὶ διδασκάλου Ἰακώβου τοῦ Ἀργεῖου:

Inc. Ἐνθάδε κεῖται θανὼν Ῥαφαήλ Κωνσταντῖνος

Ἐκδ. Γεδεών 2, σ. 377: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684) [=Γριτσόπουλος, σ. 304]

Ε. Περὶ Ἰωάννου τοῦ καὶ Τζανῆ.

φ. 88^{r-v}

Ἰωάννης, ὁ καὶ Τζανῆς, λέσβιος, ἀνεψιὸς Κυρίλλου Π(α)τριάρχου τοῦ ἀπὸ Κυζίκου εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον μετατεθέντος, μέγας Πριμικηρίος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγίας Ἐκκλησίας. Ἄνηρ ἐλλόγιμος, καὶ πολυμαθής, εἰδήμων τῆς ἐλληνικῆς διαλέκτου, πεπαιδευμένος τὴν τε θύραθεν φιλοσοφίαν, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἱερὰν θεολογίαν, ποιητῆς καὶ ῥήτωρ εἶπερ τις ἄλλος γλαφυρώτατος, ἐνησχολεῖτο πρὸ πάντων τῆ ἐκκλησιαστικῆ παιδείᾳ, καθ' ἣν καὶ πλεῖστον ἐπέδωκεν. Ἠκροάσαστο Ἰακώβου τοῦ Ἀργεῖου διδασκάλου τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῆς, ὃς ἐν ὑστέροις καὶ τῷ τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων ὀφεικίῳ ἐτετίμητο, προβιβάσθεις διὰ πατριαρχικοῦ γράμματος ὑπ' αὐτοῦ σχεδιασθέντος. Ἀσθενήσας δὲ ὑπὸ δυσεντερίας τὸν βίον κατέλυσε ἐν ἔτει σ(ωτη)ρίῳ ρψνγ^ο, νοεμβρίου α', ἡμέρα β', πρὸς ὃν καὶ τότε τὸ ἐπιτύμβιον συντεθὲν ὑπὸ Κωνσταντίνου Ἰουλιανοῦ μεγάλου ποστελνίκου.

Inc. Ἡ σορὸς ἦδ' ἀρετῶν σωρὸν κεύθει

Ἐκδ. Γεδεών 2, σ. 325 ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684)· ὁ Κωνσταντῖνος ὁ ἀπὸ Σιναίου, Βιογραφίαι καὶ συγγραφαὶ οἱ ἐλάσσονες, ἐκκλησιαστικαὶ καὶ φιλολογικαί..., Κωνσταντινουπόλι 1866, σ. 355-356, δὲν ἀναφέρει τὴν πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ δημοσιεύει, προφανῶς ὅμως τὸ ἀντὶ ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τοῦ Γεδεών [= Κ. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία..., Ἀθήνα 1868, σ. 461 καὶ Γριτσόπουλος, σ. 337].

4. [Ἰωάννου Καρυσούλλου, Ἰωάννου μεγάλου πριμικηρίου καὶ ἄλλων Ἐπιγράμματα εἰς διαφόρους ὑποθέσεις]

Ἡ ἐνόητα αὐτῆ σήμερα, ὅπως εἶπαμε, λανθάνει. Τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν περιγραφήν της μᾶς τίς διέσωσαν ὁ χειρόγραφος κατάλογος τοῦ Μηνωίδη καὶ ὁ

έντυπος τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου. Ὅσο γιὰ τὰ περιεχόμενά της, τὰ γνωρίζουμε ἀπὸ τὸ σχετικὸ δημοσίευμα ποὺ ἔκανε ὁ Μανουήλ Γεδεών, ὅταν εἶχε στὰ χέρια του τὸ χειρόγραφο. Πρόκειται γιὰ εἴκοσι τέσσερα Ἐπιγράμματα τοῦ Ἰωάννη Λεσβίου τοῦ Τζανῆ ποὺ κατεῖχε τὸ ὄφικιο τοῦ μεγάλου πριμμικηρίου· τέσσερα τοῦ Ἰωάννη Καρυοφύλλη, ἓνα τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἀργείου, ἀπὸ ἓνα τοῦ Κωνσταντίνου Ραφαήλ, τοῦ Ἰωάννη Πρωτεκδίκου, τοῦ Κωνσταντίνου Καρατζᾶ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Γουλιανοῦ καὶ, τέλος, δύο ἀνωνύμων. Ἀπὸ τῆ δημοσιευμένη αὐτῆ ἐνόητα δὲν παραθέτω, γιὰ λόγους οἰκονομίας, τὰ incipit τῶν τριάντα πέντε Ἐπιγραμμάτων, ἀφοῦ ὁ ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νὰ τὰ βρεῖ συγκεντρωμένα στὸ δημοσίευμα τοῦ Γεδεών: «Φαναριωτικὰ Ὑπομνήματα», ὁ.π., σ. 328-330 καὶ 377-379, ἐκτὸς ἀπὸ ἑπτὰ ἀκόμα, ποὺ τοὺς τίτλους καταγράφει ὁ Μηνωίδης ἀλλὰ δὲν τὰ ἐκδίδει ὁ Γεδεών.

Ἐντὶ συμπεράσματος, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, πὼς ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ἡ ἀποκατάσταση, ἢ «πλήρωσις» τῶν ἐνοτήτων ποὺ ἀποσπᾶστηκαν κάποτε ἀπὸ τὸ χφ Suppl. gr. 1044, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἔχουμε πλέον ὀλοκληρωμένη τὴν εἰκόνα τοῦ κώδικα ποὺ συγκρότησε ὁ Νικόλαος Καρατζᾶς, ἐνῶ ταυτόχρονα διαθέτουμε συγκεντρωμένο τὸ πλούσιο γιὰ τὴ μελέτη τῆς γραμματείας τοῦ 18ου αἰώνα ὕλικό ποὺ περιεῖχε.